

כסא בן ארבע רגליים

פרי ביכוריו של רבינו החתם סופר, החידוש הראשון שנתחדש לו בהיותו כבן שבע שנים, משמש כאבן יסוד לתירוץ קושיה עצומה שנתחבטו רבותינו הקדמונים בדבר לימוד הזכות שהמליץ משה רבינו על ישראל

רבי, שנית לנו בילדותך

החידוש הראשון שידוע לנו מימי ילדותו המוקדמים של רבינו החתם סופר, אשר רבינו בכבודו ובעצמו ראה לנכון להעלות זאת על הכתב, הוא החידוש המופלא אשר רבינו כותב עליו בספרו 'תורת משה' (פרשת כי תשא): "רבים מקשים... וכד הוינא טליא כבר שבע שנים אמרתי ליישב...". כבר בגיל שלוש שנים היה רבינו החתם סופר מופלג וחכם לאין ערוך מבני גילו, להיות שואל כעניין כדרכה של תורה¹. ויגדל הנער ויוסיף חכמה על חכמתו עשרת מונים, עד שבהיותו בגיל שבע שנים היה מסוגל לחדש חידושי תורה נהדרים ביופיים ועשויים באמת וישר². וכבוצין מקטפיה ידיע, היו חידושים אלו נדבכים לבניינו התורת"י – ספרות"י אדיר התהילה, אשר התגבר כנחל שוטף וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו³.

- 1 כן מספר נכדו הגאון רבי יוסף נפתלי שטרן, במאמרו 'קרית סופרים' הנדפס בתחילת הספר 'דרשות חתם סופר' (סערעטה תרפ"ט, עמוד ג):
מה שמפורסם שהחתם סופר הקשה בהיותו בן שלוש שנים לאלופו שלמד עמו בפרשת בראשית (בראשית ב ז) 'וייצר וגו' עפר מן האדמה', ותרגם לו: ערד פאן די ערד, ושאל הנער קושיית רש"י, וגער בו; וכששאל עוד הפעם יסר אותו, וסיפר כל הנ"ל לאביו. וסיפר אביו הרב ר' שמואל ז"ל להגאון רבי נתן אדלר ז"ל דברי הנער, ופקד הגאון זצוק"ל על הרב ר' שמואל זצ"ל שהוא בעצמו ילמוד עם בנו בן משכיל כזה.
- 2 מלבד החידוש שאותו מזכיר רבינו בעצמו, ושעליו נדון במאמרינו זה, ידוע גם מה שסיפר עליו נכדו הגאון רבי שלמה סופר ('חוט המשולש החדש' דרוהוביץ תרס"ח, עמוד ג):
ובהיותו כבן שבע כבר למד והיו שגורים בפיו כמה מסכתות, ואז היה מסיים מסכת ביצה, וחידש בסיומו המשך מסוף המסכתא לתחילתה ב'הדרך עלך' כנהוג בשכל חריף ונכון, והוטב מאוד בעיני השומעים. ואחר שבעים שנה לערך בהתחילו ללמוד מסכת זו עם בני הישיבה הגיד לפניו המשך מסכת זו, וכאשר פלפלו התלמידים בהדבר, אמר להם דילדווא היא בהיותו בן שבע שנים חידש זאת, ותמהו מאוד.
- 3 כבדרך אגב נציין כי במשך כל ימי חייו היה רבינו רגיל להזכיר בערגה ידיעות מחכימות ושמועות טובות מימי בחרותו אשר ראה ושמע "כד הוינא טליא", בהיותו מאלו הנאמנים להעיד בגודלן ממה שראו ושמעו בקוטנן. אלא שראוי להבחין כי מטבע לשון זו שגורה על שפתי רבינו אפילו כלפי היותו בגיל מבוגר יחסית, כדוגמת מה שכתב (שו"ת ח"ה, השמטות סי' רה):

כאמור, החידוש הראשון המצוי בידינו מתורתו של רבינו החתם סופר, שגם נכתב על ידו, הוא החידוש שעליו נדון כאן ובו נשתמש כאבן יסוד לתירוצו קושיה עצומה שנתחבטו בה רבותינו המפרשים הקדמונים.

הקל וחומר שהציל

היה זה ברגע הטראגי ביותר בתולדות העם היהודי: בני ישראל חטאו בחטא העגל. הקב"ה מאיץ במשה רבינו לרדת אל העם: "לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים" (שמות לב ז-ח).

באותו הזמן כמעט ונחרץ דינו של העם. הקב"ה פנה למשה רבינו ואמר לו: "ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא, ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שם פסוקים ט-י).

אולם משה רבינו רעיא מהימנא, אוהבן של ישראל, התחנן לפני הקב"ה שימתיק את עונשם. ובין דברי הסניגוריה הזכיר לפני הקב"ה את זכות האבות הקדושים: "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם" (שם פסוק יג).

את אחת הסברות שטען משה לפני הקב"ה בסניגוריה זו, מביאה הגמרא במסכת ברכות (לב א):
אמר רבי אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה.

משה רבינו טען לפני הקב"ה, שאין הדבר אפשרי שעם ישראל ימשיך וייצא רק ממנו. שכן אם במצב הנוכחי שכלל ישראל נשען על זכות שלושת אבותיו – אברהם יצחק ויעקב, המשוליים יחדיו לכסא בן שלוש רגליים, אין הדבר מועיל להם להינצל בשעת חטאם, בוודאי שאם כלל ישראל יהיו רק מצאצאיו, וזכות האבות שלהם – של משה בלבד – תהיה משולה לכסא בן רגל אחת, על אחת כמה וכמה שלא יוכלו להינצל בשעת חטאם.

ומכך שהקב"ה לא השיב למשה רבינו כלום על טענתו זו, נראה שאכן האמת והצדק עם טענה זו, שאין שייך להעמיד את עם ישראל מצאצאיו של משה בלבד.

ונהירא כד הוינא טליא כבר תמני סרי אמר לי ידידי ורעי שהוא עתה הרב הגאון מו"ה אברהם אב"ד דמדינות ווירצבורג....

ופעמים שתפס לשון זה אפילו על גיל מבוגר יותר (ראה בספר 'מצבת קודש' גרינוולד, עמוד 134 הערה 31).
אפס כי בעיקרון אין רבינו תופס לשון זה אלא על תחילת שנות העשרה, כפי שנראה במכתבו מימי החנוכה בשנת תקצ"ה, אשר לפי החשבון נמצא שהיה אז בן י"ב שנה, ובו הוא כותב (שו"ת ח"א סי' עד):
נהירנא זה ששים שנה כד הוינא טליא בעיר מולדתי בק"ק פפד"מ היו מלעזים כך על עשירים שנוהגים היתר בכך אך לא ידעתי אז שורש הדברים ומה נגזר עליהם מפי רבותי הגאונים ז"ל...
ירושתנו | ספר תשיעי תשע"ו

מה נשתנה בחטא המרגלים

אפס כי ברבות הימים אנו מוצאים כי הקב"ה שוב מציע הצעה שכזאת למשה רבינו, שכלל ישראל יהיה רק מזרעו, מתוך התעלמות מוחלטת לכאורה שהצעה זו עלתה כבר בעבר ונדחתה על ידי משה בכוחה של סברא וקל וחומר.

היה זה לאחר שבני ישראל הוציאו את דיבת הארץ רעה בחטא המרגלים. בני ישראל החלו להתלונן ואמרו: "לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו. ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה" (במדבר יד ב-ג).

לנוכח תלונות אלו פנה הקב"ה אל משה רבינו והציע לו את ההצעה המוכרת לו עוד מחטא העגל: "עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבם. אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו" (שם פסוקים יא-יב).

נמצא איפוא שגם הקב"ה שחזר והציע זאת, וגם משה רבינו ששתק ולא השיב על כך כבעבר, התעלמו לכאורה מכך שהצעה זו – שכלל ישראל יהיה רק מזרעו של משה רבינו – כבר נדחתה בכוחו של הקל וחומר: "ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה".

ואם כן, מתחבטים גדולי המפרשים בשאלה עצומה, אם קל וחומר זה היה כוחו יפה להציל את ישראל לאחר חטא העגל, כפי שראינו כי הקב"ה הסכים עם טענה זו, מדוע העלה הקב"ה שוב את הצעה זו, ומדוע לא מיהר משה רבינו להשיב על כך ולהשתמש שוב עם אותה סברה שהצילה את ישראל בעבר.

בשם אילן גדול אחד

הגאון רבי אברהם כ"ץ רפפורט שרענצל מלבוב (ש"ה-ת"א) כותב את קושיה זו בחלק השני של ספרו 'איתן האזרחי'⁴ (אוסטרהא תקנ"ו. קונטרס אחרון, פרשת כי תשא):

והנה נשאלתי בשם אילן גדול אחד, שלפי המדרש הנ"ל שהביאו רש"י, שמשה רבינו ע"ה הקשה להקב"ה שאי אפשר לעמוד כסא של רגל אחת, אם כן איך אמר הקב"ה למשה במעשה מרגלים בפרשת שלח 'אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו' איך יתורץ הקושיה מקל וחומר: איך אפשר לעמוד כסא של רגל אחת כיון שכסא של שלוש רגליים, אברהם יצחק ויעקב, אינו עומד לפניו.

בעל 'איתן האזרחי' אינו מפרט מי הוא אותו 'אילן גדול' שעליו הוא נתלה בשאלה זו. והאמת תאמר כי קשה להתחקות אחרי בעל השמועה, שכן מקורותיו של בעל 'איתן האזרחי' היו רבים ומגוונים⁵. ואם

⁴ יצוין שספר זה קיבל את הסכמתו של הרה"ק בעל 'קדושת לוי' מברדיטשוב.

⁵ לדוגמא יצוין למה שכתב (סימן ג): "ואני טרם אכלה לדבר לא אוכל מלט מלגלות למעכ"ת מרגלית אחת טובה כפולה ששמעת במאמר אותו פרק ואותו מקום בהרואה מפי ירושלמי אשכנזי דרשן נקרא מו' אורי פייבוש ז"ל שדרש ברבים זה ארבעה וארבעים שנה פה ק"ק קראקא כשהייתי בחור, וכמדומה שאמר הדבר בשם אומר מוהר"ר משה אלשקר או מוהר"ר משה קורדאוורו ז"ל, אשר הקשה..."; או מה שכתב (קו"א תהלים צד): "שמעתי מהאלוף מו' משה סאגיש בשם הגאון מהר"ר לוריא חמיו ז"ל".

עיננו הרואות שהוא מרבה להזכיר בספרו משמותיהם של חכמי ישראל⁶ הרי שהסתרת המקור הנוכחי אומרת דרשני, ומי כהחכם וידע פשר דבר.

לא מחכמה שאל זאת

אף הגאון בעל 'טורי זהב' בספרו 'דברי דוד' (על פירש"י עה"ת, פרשת שלח) מביא את קושיה זו, תוך שהוא מציין שיש מי שרצה לתרץ שכאילו רש"י בכותבו (במדבר יד יב): "ואעשה אתך לגוי גדול - שאתה מזרעם" נתכוון ליישב קושיה זו. ולדבריו, רש"י בא לומר שבחטא המרגלים לא עלה 'משל הכסאות' לפי שאם העם היהודי יצא ממשו רבינו, יהא זה בסופו של דבר כסא בן ארבע רגליים, שכן הרגל האחת - זכותו של משה תצטרף לשלושת הרגליים - זכות שלשת האבות, שהרי משה אף הוא מזרע האבות, ונמצא שזרעו נסמכים על כסא בן ארבע רגליים היכול לעמוד היטב.

אולם הט"ז דוחה את תירוץ זה בנחרצות: "ואין זה כלום, דאם כן גם שם היה לומר כן". היינו, שאם אכן ניתן לצרף את זכותו של משה רבינו כרגל נוספת לשלושת הרגליים של האבות, מדוע עלתה סברה זו רק לאחר חטא המרגלים; והלא כבר בחטא העגל היה קל וחומר זה צריך להדחות מכח סברא זו.

ממשיך הט"ז ודוחה את עצם הקושיה בחריפות יתירה: "ואני אומר מי שהקשה קושיה זאת לא מחכמה שאל זאת", וכך טוען הט"ז: יש להבחין בין שני עניינים נפרדים הקשורים להגנה מפני כילוי העם היהודי רח"ל: 'זכות אבות' - שזכות אברהם יצחק ויעקב מגינה על ישראל, ו'שבועת אבות' - שהקב"ה נשבע להם שלא יכלה את ישראל. כל אחד מעניינים אלו בפני עצמו היה טענה בפיו של משה רבינו להגן על ישראל.

בחטא העגל הזכיר משה רבינו את 'זכות אבות', וטענה זו אכן הועילה ונתקבלה אצל הקב"ה. לעומת זאת, בחטא המרגלים הזכיר משה רבינו את 'שבועת האבות', אלא שכלפי זה לא ניתן להשתמש עם 'משל הכסא' כיון ששבועת האבות יכולה להתקיים בזרעו של משה. הט"ז מאריך בראיות שונות לחילוקן זה. ומכיוון שהט"ז מסיים את דבריו בקביעה 'זוה ברור לכל מבין', הרי שכל החפץ לרדת לעומקו של דבר יעשה זאת כשיעיין באותיות מחכימות שבגוף דבריו.

הולכים אחר הרוב

למעשה, המקור הראשון בו מצאתי להדיא את שאלה זו שעליה אנו דנים כאן, הוא אצל הגאון רבי יעקב סלניק, בנו הגדול של הגאון בעל 'משאת בנימין', בספרו על פירוש רש"י 'נחלת יעקב' (קראקא ת"ב, פרשת שלח)⁷. כשהוא מחלק בין הדבקים בתירוץ מחודש:

והנראה בזה דשאני לעיל שלא חטאו בעגל אלא מיעוט העם, כמו שכתבתי והוכחתי לעיל (פרשת כי תשא), ואפילו הכי אמר השי"ת 'ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם', שרצה

⁶ ראה אצל ש' בוכר בערכו בתוך ספרו 'אנשי שם' שאסף כעמיר גורנה את האיזכורים השונים בספרו.

⁷ ידעתי גם ידעתי כי ספרו זה קיבל 'קיתון של צוננים' מהגאון בעל 'משכנות יעקב' (שלוניקי תפ"א). פרשת חוקת, דף קעב א) על כך שהוא מרבה להפריך ולשאול על רבינו הרא"ם. אולם אין להתעלם מכך שהגאון רבי חיד"א מגדיר בספרו 'שם הגדולים' (ספרים נ יח) את הספר 'נחלת יעקב' כ'ספר נחמד'.

להרוג כולם, שפיר השיב לו 'אם כסא של ג' רגליים' כו' ושאר דברים שהשיב, לפי שקרוב לומר שעובר על השבועה מאחר שלא חטאו אלא המועט.
אבל כאן חטאו כולם שכל העדה בכו, וכל העדה אמרה 'לו מתנו' וכל העדה אמרו לרגום אותם באבנים. אם כן בדין אמר 'אכנו בדבר ואורישנו', כי אדעתא דהכי לא נשבע שהחטא גורם, וגם השבועה לא תבטל לגמרי אלא תתקיים כך שאתה מזרעם, לכן שפיר אמר הקב"ה. תורף התירוף הוא, שעיקר הצלת ישראל לא היה מחמת הקל וחומר אלא מחמת שרק המיעוט בישראל הם שחטאו ולא יותר. ומהיות שלא היה זה אלא מיעוט, נענה הקב"ה לקל וחומר והציל את ישראל. אבל בחטא המרגלים שכל ישראל חטאו, כבר לא היה בכוח הקל וחומר גרידא להציל את ישראל.⁸

המואס בארץ ישראל אין לו זכות אבות

תירוף נהדר על שאלה זו, בכיוון מחשבה מחודש, אנו מוצאים בספר 'עלת חן' (זולקובא תקס"ב). פרשת כי תשא אות ב' הבונה את דבריו על החידוש ששינוי במסכת בבא בתרא (צא.): "שאפילו מי שיש לו זכות אבות, אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לחוצה לארץ".

עם יסוד זה מתרץ ה'עלת חן', שדווקא בחטא העגל יכול היה משה לבוא בטענת 'כסא של שלוש רגליים' שהרי אין כל מניעה שיגן זכות אבות על בני ישראל, ואם בכל זאת אין זכות אברהם יצחק ויעקב מגינה עליהם, בוודאי שזכותו של משה אינה יכולה להגן עליהם.

אך בחטא המרגלים, שבני ישראל מאסו בארץ חמדה וסירבו לבוא לארץ ישראל, הרי שזכות אבות כבר אינה עומדת להם, ואם כן לא יכול היה משה לטעון את טענת 'כסא של שלוש רגליים', שכן שטר זה שוברו בצידו מהסברא הפשוטה: דווקא כאן לא הגנה זכות אבות על בני ישראל, וזאת מפני שמאסו בארץ ישראל אבל בשאר חטאים עדיין יכולה זכות אבות להגן ולהושיע להם, ולכן לא בא משה עם טענת הקל וחומר. וזה הפלא ופלא.

8 לאחר שה'נחלת יעקב' מוסיף ומפלפל בעניין הוא מסיים: "וכל זה כתבתי לשיטת הרב, אבל בכמדבר רבה אמרו שגם כאן הזכיר משה הטענה של 'כסא של שלוש רגליים' ואף על פי שלא נזכר במקרא".
ולא ירדתי לסוף דעתו מה הייתה כוונתו במה שכתב שכל זה הוא 'לשיטת הרב', שהרי הקושיה היא לפי דברי הגמרא הערוכה במסכת ברכות. ואיני יודע מי הוא זה אותו 'הרב' שרק לשיטתו קשה זאת.
גם מה שהביא בשם המדרש ב'במדבר רבה', שגם בחטא המרגלים טען משה את טענת הכסא, אני בעניי יגעתי ולא מצאתי זאת במדרש רבה, אלא רק במדרש 'לקח טוב' המכונה (בטעות) 'פסיקתא זוטרתא' (פרשת שלח):
ויאמר משה אל ה'. אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, ומה כסא של שלוש רגלים אינו יכול לעמוד לפני כעסך, כסא של רגל אחת היאך יכול לעמוד. ולא עוד אלא ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבך ומה תעשה לשמך הגדול.

וברבות הימים נדפס כן גם ב'מדרש אגדה' (בובר, במדבר פי"ד):
ואעשה אותך לגוי גדול. אמר משה לפני הקב"ה: ומה כסא של שלשה רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת הכעס, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה שלא יוכל לעמוד בשעת הכעס, כלומר זכות השלשה אבות שהוא דומה לכסא של שלוש רגלים, וכסא של רגל אחת הוא משה רבינו.
וגם לו יהיה כדברי אלו המדרשים, שאף בחטא המרגלים העלה משה את טענת 'כסא של שלוש רגליים', הלוא עדיין לכאורה הקושיה במקומה עומדת, שכן אם כבר נתקבלה הטענה בחטא העגל מה ראה משה צורך לחזור עליה שוב בחטא המרגלים.

קל וחומר שיש עליו תשובה

ואני אמרתי ליישב את קושיה עצומה זו כמין חומר בהקדם קושיה נוספת, בה כבר נגע החכם שהביא הט"ז, וקושיה זו אף הביא אותה רבינו החתם סופר בספרו 'תורת משה' (פרשת כי תשא): "רבים מקשים, הלא עם משה יחד יצורף להיות כסא של ארבע רגליים".

כוחה של קושיה זו הוא בפשטותה, ואכן המהרש"א על אתר כבר נתחבט בקושיה זו, שהקל וחומר שהעלה משה רבינו נראה כקל וחומר שיש עליו תשובה. הלא כך אמר משה לפני הקב"ה: "מה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה". ולכאורה, אם משה רבינו נחשב לרגל אחת, עולה שצאצאיו אינם נסמכים על כסא של רגל אחת כי אם על כסא של ארבע רגליים, שהרי משה רבינו וצאצאיו אף הם באים מזרעם של אברהם יצחק ויעקב, וכסא בן ארבע רגליים כבר עומד היטב. ואם כן קשה, מדוע בחטא העגל נתקבלה טענתו של משה רבינו בעוד שהיא נראית מופרכת מיסודה.

מה יועיל הרגל הנוסף

המהרש"א עצמו כותב, שאכן דברי משה רבינו אודות 'כסא של רגל אחד' הם 'לא דווקא'. וכל טענתו של משה לא הייתה אלא "כיון דכסא של ג' רגלים יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו קיום והעמדה, מה יועיל לי רגל אחד הנוסף להעמידו מפני כעסך".

ומלבד הרוחק העצום שיש בקביעה זו שדברי הגמרא המה לאו דווקא, הרי שלדבריו טענת משה צריכה ביאור ביותר: הרי אין כל חולק שכסא של שלוש רגליים אינו עומד ביציבות כמו כסא בן ארבע רגליים, ומדוע איפוא לא נאמר שדווקא כסא בן שלוש רגליים אינו יכול לעמוד ביציבות, ואילו כסא בן ארבע רגליים כבר יכול לעמוד היטב.

בכל מקרה אין לכסא ארבע רגליים

רבים מהמפרשים נדרשו לדון בשאלה זו שכאמור עלתה כבר על ידי המהרש"א. וכאן נביא את תירוצו הנפלא של רבינו החתם סופר אשר עליו הוא כותב "וכד הוינא טליא כבר שבע שנים אמרתי ליישב...". את תירוצו מבסס רבינו החתם סופר בדברי הגמרא במסכת ברכות (י ב):

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: כל התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים, שנאמר (שמות לב יג) 'זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך' - תלו לו בזכות עצמו, שנאמר (תהלים קו כג) 'ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית'.

אם כך – מסביר החתם סופר – הרי שבכל מקרה אין כאן כסא בן ארבע רגליים. שכן בואו חשבון: אם משה רבינו יתלה שהצלת עם ישראל היא בזכות עצמו, אזי יתלו ויצילו בזכות אברהם יצחק ויעקב, שזהו כסא בן שלוש רגליים. ואם משה רבינו יתלה בזכות שלושת האבות, אזי יתלו ויצילו בזכותו, והרי זה כסא בן רגל אחת. כך שמשה רבינו טען שבין כך ובין כך אין כאן כסא בן ארבע רגליים, ושפתיים ישק.

משה רבינו לא סבר שהוא נחשב כרגל

והנה עומק הרעיון בכך ש'כל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו' הוא מחמת מידת ענוותנותו של אותו אדם. שהעניו אינו סבור שבזכותו יכולה לבוא הישועה לעם ישראל, ולפיכך הוא אינו מבקש בזכות עצמו כי אם בזכות אחרים. אך הקב"ה מביא את הישועה בזכותו, כדי להראות שאדרבה רק בכוחו ובכוח ענוותנותו נעשתה הישועה הגדולה הזאת בישראל. ואם כן, ברור איפוא שבפועל לא ביקש משה רבינו, העניו מכל האדם, את הישועה בזכות עצמו כי אם בזכות שלשת האבות, אברהם יצחק ויעקב.

ומעתה ניתן להטעים את דברי החתם סופר ולומר שאם כי אכן משה רבינו אמר את הקל וחומר, אך מכל מקום לא באה טענתו כי אם בזכות האבות, אברהם יצחק ויעקב. כלומר: משה רבינו בענוותנותו הגדולה לא היה סבור שיכול הוא לתלות בזכות עצמו ולומר שאף הוא נחשב לרגל בכסא, ולכן הוא אמר את הקל וחומר כך: ממה נפשך אין כאן כסא בן ארבע רגליים! שכן גם אם באופן תיאורטי אתלה בזכות עצמי ואסבור כי כוחי יפה כרגל אחת – הרי לא יתלו לי בזכותי כלל אלא בזכות אחרים, ולא יהיה תועלת בזכותי. אך למעשה אמר משה שאין הוא תולה בזכות עצמו, שכן אינו סבור שהוא יכול להיות רגל בכסא. ולכן ביקש משה לתלות רק בזכות אחרים – והם הרי רק כשלשה רגליים בכסא, ובין כך ובין כך אין כאן כסא בן ארבע רגליים.

אלא שכל זה היה דווקא קודם שבאה הישועה בזכותו, ואז אכן היה סבור משה רבינו כי אין הוא יכול לשמש כרגל לכסא. אולם לאחר שבאה הישועה בזכותו, פשיטא שמעתה נודע לו שאף הוא יכול להיות רגל בכסא.

הכסא הוא אכן בן ארבע רגליים

ומעתה מתורץ היטב קושית הקדמונים: אמנם בחטא העגל טען משה את הקל וחומר: "ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה". אלא שטענה זו לא נאמרה על ידו אלא מפני שהיה משה בטוח כי הוא עצמו אינו יכול לשמש כרגל לכסא, ונמצא כי אין מציאות שהכסא יהיה בן ארבע רגליים, כפי שהסביר החתם סופר. ביקש איפוא משה רבינו בזכות האבות ותלו לו בזכות עצמו, וכלל ישראל ניצלו בכוחו של משה רבינו.

מכאן ואילך, משראה משה כי תלו לו בזכות עצמו ובני ישראל ניצלו בכוחו, הבין משה שאף הוא ראוי להיות רגל לכסא, ונמצא שצאצאיו יהיו סמוכים על כסא בן ארבע רגליים, שלשת האבות והוא עצמו, ואין מקום יותר לטענת הקל וחומר.

הוי אומר: כל עוד שלא ניצלו בזכותו של משה רבינו, היה משה רבינו סבור שאין הוא יכול להיות רגל לכסא ולכן בחטא העגל הוא תלה בזכות האבות ולא בזכות עצמו. אך כשבסופו של דבר ניצלו בני ישראל בחטא העגל בזכותו של משה, נתברר לו שאף הוא ראוי להיות רגל לכסא, ונמצא שצאצאיו יש להם כסא בן ארבע רגליים, האבות ומשה רבינו. ולפיכך בחטא המרגלים כבר לא העלה משה רבינו את טענת הקל וחומר, שכן עתה כבר נודע לו שהקל וחומר יש עליו תשובה, שהרי לצאצאיו יהיה כסא בן ארבע רגליים.